

ΣΩΚΡΑΤΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟ-ΣΩΚΡΑΤΙΚΟΙ ΦΙΛΟΣΟΦΟΙ: ΑΝΙΧΝΕΥΟΝΤΑΣ ΤΙΣ ΡΙΖΕΣ ΤΗΣ ΣΩΚΡΑΤΙΚΗΣ ΘΕΩΡΗΣΗΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΑΝΘΡΩΠΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Ιωάννα Τριπουλά
Φιλολόγος, Υπ.Δρ. Φιλοσοφίας

Περίληψη

Στην ιστορία της φιλοσοφίας έχει επικρατήσει η θέση ότι με το Σωκράτη η φιλοσοφία στρέφεται από τον κόσμο στον άνθρωπο και ως εκ τούτου όλοι οι πρωιμότεροι, οι προσωκρατικοί φιλόσοφοι χαρακτηρίζονται συλλήβδην ως φυσικοί. Τον παρόν πόνημα εστιάζει στη σχέση της φιλοσοφίας του Σωκράτη με αυτή των Προσωκρατικών αναζητώντας στη φιλοσοφία των τελευταίων τις ρίζες της σωκρατικής θεώρησης για τον άνθρωπο και την κοινωνία. Βάση του προβληματισμού μας είναι η απουσία ανάλογου προβληματισμού στις πρωιμότερες φιλοσοφικές θεωρήσεις. Από την άλλη, ο έντονος φιλοσοφικός τους προβληματισμός, η καινοτόμα οπτική τους σε συνδυασμό με τις αισθητές αλλαγές που σημειώνονται κατά την εποχή τους σε πολιτικό, κοινωνικό και ιδεολογικό επίπεδο, νομιμοποιούν τη θέση ότι είναι δυνατή στη «φυσική» φιλοσοφία των προσωκρατικών η επισήμανση αναφορών που βρίσκουν επίσης εφαρμογή σε θέματα όπως ο άνθρωπος και η κοινωνία.

Λέξεις κλειδιά: Σωκράτης, Παρμενίδης, Αναξαγόρας, Εμπεδοκλής, Ξενοφάνης

Εισαγωγή

Στο χώρο της φιλοσοφίας θεωρείται δεδομένο ότι με το Σωκράτη συντελέστηκε η στροφή του προβληματισμού και της μελέτης από τη φύση και αναζητήσεις κοσμογονικής και κοσμολογικής υφής σε ζητήματα σχετικά με τον άνθρωπο, την ηθική και την κοινωνική – πολιτική του υπόσταση. Οπωσδήποτε η στροφή αυτή αντανακλά τους προβληματισμούς και προσανατολισμούς της ώριμης κλασικής εποχής. Είναι όμως άξιον απορίας γιατί ανάλογος προβληματισμός δεν απαντά στις πρωιμότερες φιλοσοφικές θεωρήσεις, ήτοι των προσωκρατικών – «φυσικών» φιλοσόφων. Μια πιθανή υπόθεση, την οποία θα επιχειρήσουμε να στηρίξουμε, είναι ότι η σωκρατική θεώρηση για τον άνθρωπο και την κοινωνία έχει τις ρίζες της στην προσωκρατική φιλοσοφία. Για τους προσωκρατικούς φιλοσόφους ο κόσμος των ανθρώπων είναι αντιληπτός ως υποσύστημα του κόσμου στην ολότητά του. Εάν δεχτούμε μια τέτοια θεώρηση, συνάγεται ότι στη «φυσική» φιλοσοφία των προσωκρατικών μπορούμε να ανιχνεύσουμε αναφορές που βρίσκουν επίσης εφαρμογή σε θέματα όπως ο άνθρωπος και η κοινωνία.

Ι. Η σωκρατική θεώρηση για τον άνθρωπο και την κοινωνία

Εάν είχαμε να στηριχτούμε μόνο σε στοιχεία του βίου του Σωκράτη, δε θα μπορούσαμε να παρακολουθήσουμε το βαθμό και τον τρόπο αφομοίωσης των επιδράσεων αυτών. Γιατί ως πολίτης γενικά φαίνεται ότι εναρμονιζόταν με τις συμβάσεις της κοινωνίας και της εποχής του: υπήρξε νομοταγής, υπηρέτησε τη στρατιωτική του θητεία, συμμετείχε στην εκκλησία του Δήμου χωρίς να προβάλλει πολιτικές αξιώσεις και γενικώς τηρούσε το τυπικό προφίλ ενός «σωστού» ή «καλού», θα λέγαμε, πολίτη (Taylor, 1992).

Δύο περιπτώσεις, ωστόσο, φαίνεται να συνιστούν την εξαίρεση: η άρνησή του να συναινέσει στην παραπομπή των δέκα στρατηγών των Αργινουσών σε ομαδική δίκη το 406πΧ, και δύο χρόνια αργότερα η άρνησή του να συλλάβει έναν συμπολίτη του με εντολή των Τριάκοντα (404). Για να κατανοήσουμε τις πράξεις του αυτές, το νόημα και το σκεπτικό τους πρέπει αναγκαστικά να ενσκήψουμε στους πλατωνικούς διαλόγους, που ρίχνουν φως στις βαθύτερες σκέψεις και τα κίνητρα του φιλοσόφου. Για τον πλατωνικό Σωκράτη η ένταξη σε ένα κοινωνικό σύνολο είναι μια αναγκαιότητα, η εναρμόνιση όμως με τους κανόνες του πρέπει να στηρίζεται στην εκούσια και συνειδητή επιλογή του πολίτη. Συνεπώς, ο «σωστός» ή «καλός» πολίτης για το Σωκράτη δεν είναι αυτός που υπακούει άκριτα ή αβίαστα στους νόμους της πόλης ή στις διαταγές του άρχοντα, αλλά εκείνος που ασκεί έλεγχο στα κείμενα για να δει αν ισχύουν καλώς ή κακώς: καλώς κείμενα είναι εκείνα που συνάδουν με τις αρχές της λογικής και της ηθικής, κακώς όσα αντίκεινται σε αυτές. Ο κριτικός έλεγχος των νόμων καθορίζει την αποδοχή και συμμόρφωση με αυτούς ή όχι.

Οι νόμοι είναι κανόνες που θεσπίζουν οι άνθρωποι, για να ρυθμίσουν τις μεταξύ τους σχέσεις και τις σχέσεις τους με το κράτος. Για να υπάρξει κοινωνία και πολιτεία ο καθένας οφείλει να λειτουργεί εντός κάποιου προβλεπομένου πλαισίου, εντός κάποιων ορίων, που τίθενται για τον καθένα και πρέπει να γίνονται σεβαστά από όλους. Κατά τον πλατωνικό Σωκράτη σωστός είναι ο νόμος που προσβλέπει στην συνολική ευημερία της κοινωνίας και όχι στην ευδαιμονία μίας συγκεκριμένης ομάδας ή ενός συνόλου ατόμων (*Πολιτεία*, 519d - 520 a).

Στην *Απολογία* του ο Σωκράτης υπεραμύνεται τους νόμους της πόλης του για δύο λόγους. Πρώτον, γιατί θεωρεί ότι οι νόμοι είναι που έκαναν την Αθήνα την πιο σημαντική πόλη σε όλο τον ελληνικό κόσμο. Δεύτερον γιατί και ο ίδιος προσωπικά είχε τη δυνατότητα ζώντας σε αυτή την πόλη να εξελιχθεί στο καλύτερο δυνατό εαυτό του. Με την αποδοχή της ποινής του επιβεβαιώνει στην πράξη όσα είχε υποστηρίξει στην *Πολιτεία*: εφόσον μια πολιτεία έχει αποδεδειγμένα καλούς νόμους, νόμους δηλαδή που αποσκοπούν στο συνολικό καλό, πρέπει όλοι να τους αποδέχονται, να τους σέβονται και να τους τηρούν καθολικά και πάντοτε και όχι κατά βούληση ή περίπτωση. Σε αυτή την πεποίθηση ανάγεται και η άρνησή του να σώσει τη ζωή του από τη θανατική ποινή (399π.Χ). Με την πράξη του αυτή αποδείχτηκε σωστός πολίτης, γιατί έμμεινε στη θέση - ακόμη και αν αυτό δεν του ήταν βέβαια

αρεστό- ότι οι νόμοι πρέπει να υφίστανται και να είναι καθολικώς αποδεκτοί, με την προϋπόθεση βέβαια ότι επιτυγχάνουν στον έλεγχο της λογικής, της κριτικής και της ηθικής και ότι υπηρετούν το κοινό συμφέρον. Βάση της συλλογιστικής του φιλοσόφου είναι ότι η αρετή ταυτίζεται με τη γνώση (Νιάρχος, 2014). Συνεπώς ενάρετος είναι εκείνος που ακολουθεί τους νόμους της πόλης του όχι τυφλά, αβασάνιστα ή αναγκαστικά, αλλά μόνον αφότου τους θέσει σε κριτικό έλεγχο και αποδειχτεί ότι συνάδουν με βασικές αρχές της λογικής και της ηθικής. Εάν πληρούν αυτές τις αρχές, θα πρέπει να γίνουν αποδεκτοί και να είναι σεβαστοί για πάντοτε και σε κάθε περίπτωση.

II. Οι ρίζες της σωκρατικής θεώρησης για τον άνθρωπο και την κοινωνία

Είθισται να λέγεται ότι ο Σωκράτης στρέφει τη φιλοσοφία από τη φύση στον άνθρωπο. Είναι άξιοι απορίας όμως πώς ξαφνικά στα τέλη του 5^{ου} πχ να υπάρχει το φαινόμενο - Σωκράτης, ενός ανθρώπου με άρτια φιλοσοφική θεώρηση σχετικά με τον άνθρωπο, την ηθική, την κοινωνία, την οποία θεώρηση εφαρμόζει στην πράξη με τη ζωή και το θάνατο του; Πώς είναι δυνατόν οι προγενέστεροι αυτού να μην είχαν πολιτικούς, κοινωνικούς ή προβληματισμούς; Οι περισσότεροι εξ αυτών και ειδικότερα οι «προσωκρατικοί» ήταν άνθρωποι με ζωνρό ενδιαφέρον για τον κόσμο γύρω τους και δεδομένων των σημαντικών πολιτικών μεταβολών και ιστορικών γεγονότων που βίωναν, θεωρούμε ότι ήταν αδύνατο το ενδιαφέρον αυτόν να περιοριζόταν μόνο στο φυσικό περιβάλλον.

Πιο συγκεκριμένα, ο Αρχέλαος έζησε αμέσως μετά τους Περσικούς, εν τη γενέσει δηλαδή της αθηναϊκής δημοκρατίας. Ο Αναξαγόρας ήταν από εύπορη οικογένεια της Ιωνίας, περιοχής που, αν και τελούσε υπό περσική κυριαρχία, είχε δική της πολιτική οργάνωση (το *Κοινό των Ιώνων*) και βρισκόταν σε διαρκή αντιπαλότητα με τους Πέρσες. Αποτέλεσμα της αντιπαλότητας αυτής ήταν και η δημιουργία της Ελέας στη Μεγάλη Ελλάδα, πατρίδας του Παρμενίδη. Στο Κοινό των Ιώνων συγκαταλεγόταν και η Κολοφώνα, πατρίδα του Ξενοφάνη. Τέλος, ο Εμπεδοκλής καταγόταν από τον Ακράγαντα, μια από τις πιο σημαντικές ελληνικές αποικίες της Κάτω Ιταλίας. Όλοι τους, συνεπώς, προέρχονται από περιοχές που στα χρόνια τους βίωναν δύσκολες ιστορικές στιγμές, καθοριστικές για την ιστορία τους, την ελευθερία τους, την κοινωνική τους οργάνωση και πολιτική υπόσταση. Υπάρχει λοιπόν περίπτωση τα γεγονότα αυτά να είχαν αφήσει εντελώς ανεπηρέαστους ανθρώπους που επέδειξαν τόσο ζωνρό προβληματισμό και τόλμη να διατυπώσουν θεωρίες και κανονιστικές αρχές;

Προφανώς η απάντηση δε μπορεί να είναι θετική. Ακόμη και αν ακολούθησαν την πεπατημένη αναλώνοντας τις φιλοσοφικές τους ανησυχίες σε ζητήματα κοσμογονικά και κοσμολογικά, θεωρείται αρκετά βέβαιο ότι στον ένα ή στον άλλο βαθμό, τα ιστορικά και πολιτικά τεκταινόμενα επέδρασαν επί της φιλοσοφικής τους αντίληψης. Μπορούμε λοιπόν να υποθέσουμε ότι στη θεωρία του καθενός εξ αυτών

ενυπάρχουν υπαινικτικά αναφορές που μπορούν να βρουν εφαρμογή και σε ζητήματα σχετικά με την κοινωνία και τον άνθρωπο. Άλλωστε, ως γνήσιοι φιλόσοφοι, επιζητούν την αναγωγή στο όλο και ο άνθρωπος δε θεωρείται παρά ένα μέρος μόνον αυτού. Αποτελεί ον του φυσικού κόσμου και άρα υπάγεται στους κανόνες αυτού. Μπορούμε συνεπώς με αρκετή βεβαιότητα να υποστηρίξουμε ότι οι θεωρήσεις τους για τον κόσμο, αφορούν και τον κόσμο των ανθρώπων.

Για να δούμε ορισμένες χαρακτηριστικές αναφορές, μπορούμε να ξεκινήσουμε με τον φιλόσοφο εκείνο που αναφέρεται ότι μύησε το Σωκράτη στη φιλοσοφία, τον Αρχέλαο τον Αθηναίο (490 π.Χ. – 420 π.Χ.) Ο Αρχέλαος, όσο γνωρίζουμε, είχε φιλοσοφικές ενασχολήσεις παρόμοιες με αυτές των σύγχρονων και προγενεστερών του. Μια εξ αυτών ήταν ότι η Αρχή του Κόσμου και η αιτία της κίνησης του ήταν ο Νους. Ο νους του Αρχελάου ήταν αναμειγμένος με την αρχέγονη ύλη, από την οποία προήλθε ο κόσμος και για το λόγο αυτό ενυπάρχει σε όλα τα έμβια όντα με μόνο διαφοροποιό στοιχείο την ένταση χρήσης του. Ότι συνιστά ανθρώπινο επίτευγμα, οι νόμοι, η πολιτική οργάνωση, ο πολιτισμός εν γένει, αποτελεί απόρροια της κοσμογονίας και κοσμολογίας. Ο άνθρωπος δεν είναι παρά μέρος του κόσμου αυτού και ο κόσμος του δεν είναι παρά ένας μικρόκοσμος του σύμπαντος (Kirk, Raven & Schofield, 2006).

Ο Αρχέλαος θεωρείται μαθητής του Αναξαγόρα του Κλαζομένιου (περίπου 500 π.Χ), που διατείνονταν ότι ο κόσμος αποτελείται από αριθμητικά άπειρες αρχές, ώστε κανένα στοιχείο του δεν είναι απόλυτο, ούτε μπορεί να ιδωθεί ξεκομμένο από τα άλλα και από το σύμπαν εν γένει. Για το λόγο αυτό υποστήριξε ότι «...τίποτα δεν γίνεται ούτε χάνεται, αλλά συντίθεται και διαχωρίζεται από προϋπάρχοντα όντα» (DK 59B17). Η εξέλιξη του κόσμου είναι μια ευθύγραμμη πορεία από το αδιαφοροποίητο στο οργανωμένο με τη δύναμη του Νου, μιας δύναμης υλικής μεν πλην πιο «καθαρής», που ασκεί εξουσία επί των άλλων (Vegetti, 2000). Βάσει της οπτικής του Αναξαγόρα μπορούμε να υποθέσουμε ότι αντιλαμβάνεται τον άνθρωπο και τον κόσμο των ανθρώπων ως μέρος του σύμπαντος και άρα ότι η πορεία του καθορίζεται από τους αυτούς νόμους που διέπουν το σύμπαν. Ο νους των ανθρώπων είναι μια μικρογραφία του συμπαντικού νου, και επιδρά επί του σώματος όπως ο συμπαντικός επί του κόσμου, καθοδηγητικά. Για να ανακαλύψουμε πώς λειτουργεί η ανθρωπότητα, αναγκαστικά πρέπει να ενσκήψουμε πρώτα στον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας του σύμπαντος.

Η αντίληψη περί της ενότητας των πάντων που απαντά στον Αναξαγόρα και επηρέασε και τον Αρχέλαο, είναι μια ιδέα που προωθούσε ο κύκλος των Πυθαγορείων και την οποία ο Αναξαγόρας ενδεχομένως γνώρισε μέσα από τη φιλοσοφία του Εμπεδοκλή του Ακραγαντίνου (495/493 π.Χ. – 443/435 π.Χ.) Στο έργο του *Περί Φύσεως* ο τελευταίος παρουσιάζει τον κόσμο ως ένα όλο, στο εσωτερικό του οποίου ενυπάρχουν δύο καθοριστικές και αντίπαλες δυνάμεις, αυτές της Φιλότητος και του Νείκους (DK 17). Σύμφωνα τον Εμπεδοκλή ο κόσμος και ο

άνθρωπος δημιουργήθηκαν κατά τη διαδικασία παρείσφρησης του Νείκου στον θεϊκό σφαίρο (DK 27, 29). Το Νείκος όμως επιφέρει μεν το χάος, όχι όμως και τη διάλυση του όλου. Ο κύκλος των ατέρμονων εναλλακτικών επικρατήσεων των δύο δυνάμεων είναι η απόδειξη ότι πέρα από τις φαινομενικές καταστάσεις που επιφέρουν οι δυνάμεις αυτές, το όλο διασώζεται ανέπαφο στην ουσία του. Εξ ου και οι ανθρώπινες κοινωνίες αλλά και οι σχέσεις είναι προκαθορισμένο νομοτελειακά να βιώνουν αντιπαλοότητες και ρήξεις και να τελούν συνεχώς υπό καθεστώς διαμάχης και αντιπαλοτήτων, γιατί είναι στη φύση τους.

Ο Αναξαγόρας θεωρείται ότι δέχτηκε επίσης την επίδραση του Ελεάτη Παρμενίδη (510-440 π.Χ.). Το καινοτόμο στοιχείο της θεωρίας του είναι ότι στρέφει την προσοχή του στο είναι των όντων, σε αυτό που υπάρχει και που βρίσκεται πέρα από τα φαινόμενα και την αέναη αλλαγή, το σταθερό και διαχρονικό. Κατά τον Παρμενίδη το είναι συγκροτεί το μόνο δυνατό κόσμο. Ο Παρμενίδης αναζητεί μια θεώρηση των πραγμάτων που να είναι ενοποιητική, αλλά και εστιασμένη στο εδώ και στο τώρα. Η φιλοσοφία παραμερίζει το χρονικό, το μεταβλητό και το φαινομενικό και αναζητεί το διαχρονικό, το αναλλοίωτο, το ουσιώδες σε κάθε επίπεδο. Η επέκταση της αναζήτησης αυτής στα ανθρώπινα τεκμαίρεται από τα λόγια του ίδιου του φιλοσόφου, όταν παροτρύνει τους συνανθρώπους του να μην παρασύρονται από τις απατηλές γνώμες, αλλά να επιζητούν μια ορθολογική εξήγηση των πραγμάτων. Το νοεῖν υπάγεται ή και ταυτίζεται με το είναι¹. Μια τέτοια προτροπή για εξέταση του είναι μέσω του νοεῖν, θεωρούμε ότι είναι αδύνατο να περιορίζεται σε αυστηρώς κοσμολογικό πλαίσιο · αντιθέτως μοιάζει περισσότερο πιθανό τα ανθρώπινα να αντιμετωπίζονται ως ένα μέρος του κοσμικού είναι.

Η διάκριση του Παρμενίδη ανάμεσα σε Αλήθεια και Δόξα παραπέμπει στη φιλοσοφία του δασκάλου του, Ξενοφάνη του Κολοφώνιου (570 – 480 π.Χ.), που άσκησε ανοικτή και εμπεριστατωμένη κριτική στις καθιερωμένες θρησκευτικές αντιλήψεις. Οι θέσεις του συνιστούν μια προτροπή για έρευνα, για κριτική σκέψη και για αναγωγή πέρα από τον φυσικό κόσμο. Ανάλογη κριτική ωστόσο ασκεί και στις πολιτικές αντιλήψεις που εδράζονταν στο ομηρικό πρότυπο κοινωνικής οργάνωσης. Ως πλέον αξιосέβαστα και χρήσιμα για την κοινωνία άτομα προτείνει να αναγνωρίζονται οι σοφοί, εκείνοι που μπορούν με τις συμβουλές τους να καθοδηγούν τους συνανθρώπους και την πόλη τους προς το καλύτερο (Vegetti, 2000). Στην περίπτωση του Ξενοφάνη συνεπώς είναι πέρα από αυταπόδεικτο ότι δεν είναι δυνατό να χαρακτηρίζονται όλοι οι προσωκρατικοί φιλόσοφοι ως συλλήβδην «φυσικοί».

III. Προσωκρατική και σωκρατική θεώρηση για τον άνθρωπο και την κοινωνία

¹ τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶν τε καὶ εἶναι, B3, Χρηὶ τὸ λέγειν τε νοεῖν τ' ἐὸν ἔμμεναι• ἔστι γὰρ εἶναι, B6.1-2

Από τον Αρχέλαο, που θεωρούσε ως Αρχή του Κόσμου το Νου, στον Αναξαγόρα, που υποστήριξε ότι κάθε ον είναι μικρόκοσμος του συνόλου, στον Παρμενίδη, που έστρεψε την προσοχή του στο Είναι αναζητώντας την Αλήθεια, ακολούθως στον Ξενοφάνη, που προτρέπει σε κριτική αντιμετώπιση των κατεστημένων αντιλήψεων και έως τον Εμπεδοκλή, που θεωρούσε ότι η αντιπαλότητα συνιστά εγγενές στοιχείο της ανθρώπινης φύσης μπορούμε να εντοπίσουμε στοιχεία που παραπέμπουν στη σωκρατική φιλοσοφία και να καταλήξουμε με σχετική ασφάλεια ότι δεν πρόκειται για τυχαία σύμπτωση. Οπωσδήποτε οι θεωρίες των φιλοσόφων αυτών είχαν επιβιώσει ως τα χρόνια του Σωκράτη και ο κάθε Αθηναίος πολίτης που είχε σχετικό ενδιαφέρον θα είχε και τον τρόπο να μάθει για αυτές. Εγκολπώνοντας στοιχεία από αυτές ο Σωκράτης εστίασε τον φιλοσοφικό του προβληματισμό στη μελέτη της ανθρώπινης ψυχής και του ανθρώπινου νου.

Το βασικό στοιχείο που βλέπουμε να αξιοποιεί από τους προσωκρατικούς φιλοσόφους ο Σωκράτης είναι η έννοια του Νου. Κατεβάζοντας το Νου από το μακρόκοσμο του φυσικού κόσμου στο μικρόκοσμο του ανθρώπινου κόσμου, καταλήγει ότι η νοητική ικανότητα είναι που κινεί, που ρυθμίζει τις ανθρώπινες κοινωνίες. Ο άνθρωπος ως μέρος του φυσικού κόσμου έχει το Νου ως εγγενές χαρακτηριστικό του και συνεπώς στηρίζεται σε αυτόν, λειτουργεί με βάση αυτόν για να κινεί τον δικό του κόσμο. Στον *Φαίδωνα* (96b-98c) υποστηρίζεται ότι ο Νους είναι το πιο καθαρό και δυνατό όν και ελέγχει όσα έχουν ψυχή, ήτοι και τον άνθρωπο. Η νόηση καθιστά δυνατό όχι μόνο το ζην, αλλά και το ευ ζην του κάθε μέλους μεμονωμένα και του συνόλου γενικά. Για το κάθε μέλος, τον κάθε άνθρωπο, επιφέρει εξισορρόπηση των εσωτερικών δυνάμεων της ψυχής και άρα εσωτερική ηρεμία και αρμονία, για το σύνολο συνεπάγεται εφαρμογή ενός πολιτεύματος που οργανώνει το εσωτερικό του όλου και αξιοποιεί τις δυνατότητές του κάθε μέρους του με τρόπο τέτοιο, ώστε να διασφαλίζεται το κοινό καλό. Η εξισορρόπηση των εσωτερικών δυνάμεων τόσο της ψυχής, όσο και της πόλης και η ευδαιμονία που συνεπάγεται, σαφώς παραπέμπουν στον εμπεδοκλείο θεϊκό σφαίρο. Σε μια τέτοια πολιτεία – και μόνο σε μια τέτοια – ο πολίτης κατά το Σωκράτη μπορεί να υποτάσσεται τυφλά, γιατί θα γνωρίζει ότι οι ισχύοντες νόμοι εξυπηρετούν το συμφέρον όλων και έχουν θεσπιστεί από ανθρώπους που λειτουργούν βάσει εξειδικευμένων γνώσεων και κυρίως βάσει ειλικρινούς και ανιδιοτελούς ενδιαφέροντος για την ορθότητα του πολιτεύματος και την καλή λειτουργία της πολιτείας (Μαραγγιανού – Δερμούση, 2010).

Τι γίνεται όμως σε όσους δεν έχουμε την τύχη να ζούμε σε ένα τέτοιο πολίτευμα; Κατά τον Εμπεδοκλή, αυτό είναι φυσιολογικό: Η αντιπαλότητα συνιστά εγγενές στοιχείο της ανθρώπινης φύσης. Γεννηθήκαμε στο πλαίσιο του Νεϊκούς άρα το Νεϊκος είναι στη φύση μας. Η αντιπαλότητα διατρέχει όλες τις ανθρώπινες σχέσεις, επηρεάζει συνεπώς και τα πολιτεύματα. Ο καθένας προσπαθεί να

διασφαλίσει τα μέγιστα για τον εαυτό του, συχνά εις βάρος του κοινού καλού. Για το λόγο αυτό, ως «καλός» πολίτης δεν νοείται εκείνος που υπακούει τυφλά στις επιταγές του νόμου ή του άρχοντα, αλλά εκείνος που στηρίζεται στο νου, στην κριτική του ικανότητα και σκέψη, που στηρίζεται στο νοεόν για να αναχθεί πέρα από τις επιταγές του γραπτού ή άγραφου δίκαιου, πέρα από το παρμενίδειο κοσμικό γίνεσθαι και τη Δόξα, στο αμετάβλητο Είναι, στην Αλήθεια. Έτσι το νοεόν παραπέμπει στο εσωτερικό αισθητήριο που ενυπάρχει σε κάθε άνθρωπο. Η αίσθηση του δικαίου, συνεπώς, που ορίζει το δίκαιο, το σωστό και το καλό, δεν είναι κάτι έξω ή πέρα από τον άνθρωπο, αλλά αυτά γεννώνται εντός του και υπάρχουν μέσα του και αυτό δεν είναι άλλο από τη λογική και την ηθική. Ο Σωκράτης αποδέχεται τη θανατική καταδίκη, όχι γιατί επιδεικνύει τυφλή υπακοή στους νόμους της πόλης του, με όλες τις κακοδαιμονίες που γνωρίζει ότι αυτοί έχουν, αλλά γιατί με βάση την λογική και την ηθική του, ορίζει ο ίδιος ότι έτσι πρέπει να πράξει. Ο θάνατός του είναι μια πράξη που συνάδει με τη φιλοσοφική του θεώρηση και η θεώρηση αυτή δεν προέκυψε εκ του μηδενός, από έναν άνθρωπο, αλλά γεννήθηκε με τη δημιουργική αφομοίωση και το γόνιμο συγκερασμό μιας πληθώρας προγενέστερων φιλοσοφικών αντιλήψεων και αρχών.

Συμπεράσματα

Αναζητώντας τις ρίζες της σωκρατικής θεώρησης για τον άνθρωπο και τη θέση του στο κοινωνικό σύνολο στις θεωρίες των προσωκρατικών φιλοσόφων, σε καμιά περίπτωση δε στοχεύουμε στην αποκαθήλωσή του μεγάλου Αθηναίου φιλοσόφου από το βάθρο των εξαιρετικών φιλοσόφων της ανθρωπότητας. Τουναντίον, το πιο δύσκολο μέρος της δημιουργίας είναι η γόνιμη αφομοίωση των προϋπαρχουσών θέσεων, απόψεων και αντιλήψεων και η αξιοποίησή τους με έναν νέο τρόπο, σε ένα νέο πλαίσιο. Ξεκινώντας από την παραδοχή ότι παρθενογένεση δεν υπάρχει και ότι οι πλατωνικοί διάλογοι ήδη μαρτυρούν τη συνομιλία της σωκρατικής σκέψης με άλλες, προγενέστερες φιλοσοφικές θεωρήσεις, θεωρούμε ότι είναι δυνατό να ανιχνευτούν ρίζες της σωκρατικής θεώρησης για τον άνθρωπο και την κοινωνία στην προσωκρατική φιλοσοφία. Μελετώντας το πλατωνικό έργο και παρακολουθώντας εκ του σύνεγγυς τη συλλογιστική του Σωκράτη και τους προβληματισμούς του, δε μπορούμε να μη φέρνουμε στο μυαλό μας σπέρματα της φιλοσοφίας του Αναξαγόρα, του Παρμενίδη, του Ξενοφάνη, του Εμπεδοκλή και άλλων προσωκρατικών που προλείαναν το έδαφος για τη μετάβαση από τη μελέτη του όλου στη μελέτη του μέρους, από τη μελέτη των στοιχείων της φύσης στη μελέτη των στοιχείων της ανθρώπινης ψυχής και της ανθρώπινης κοινωνίας.

Βιβλιογραφία

Diels H. & Kranz, W., Die Fragmente der Vorsokratiker griechisch und deutsch, Berlin, 1903, rev. by Walther Kranz, Berlin: Weidmann, 1952

Kirk, G. S., Raven, J. E. & Schofield, M., *Οι προσωκρατικοί φιλόσοφοι*, Μτφρ. Δημοσθένη Κούρτοβικ, Αθήνα: ΜΙΕΤ, 1988, Ανατ. 2006

Taylor A.E, *Πλάτων, Ο άνθρωπος και το έργο του*, ΜΙΕΤ, Αθήνα, 1992.

Vegetti, M. *Ιστορία της Αρχαίας Φιλοσοφίας*, Αθήνα: Τραυλός, 2000,

Μαραγγιανού – Δερμούση Ευαγ., *Πλάτων και Πλατωνικοί*, Ινστιτούτο του Βιβλίου – Καρδαμίτσα, Αθήνα, 2010.

Νιάρχος, Κ. «Η διαλεκτική της γνώσεως μετά της αρετής κατά τον Πλάτωνα», Θεσσαλονίκη: *Φιλοσοφείν*, 2014.

Πλάτωνος *Απολογία Σωκράτους*, στο: *Platonis opera*. I–V. J. Burnet, (ed). Oxford: Clarendon Press. 1900–07, rev. 1967–68.

Πλάτωνος *Πολιτεία*, στο: *Platonis opera*. I–V. J. Burnet, (ed). Oxford: Clarendon Press. 1900–07, rev. 1967–68.

Πλάτωνος *Φαίδων*, στο: *Platonis opera*. I–V. J. Burnet, (ed). Oxford: Clarendon Press. 1900–07, rev. 1967–68.

SOCRATES AND PRE-SOCRATIC PHILOSOPHY: DETECTING THE ROOTS OF SOKRATIC APPROACH ON HUMAN AND SOCIETY

Ioanna Tripoula

Abstract

It's a common claim in the history of philosophy that Socrates is the one who turned interest from the world to man and therefore all of the earliest, the Pre-Socratic philosophers are characterized as *natural*. In this paper we focus on the relationship of the philosophy of Socrates with the one of pre-Socratics, trying to detect the roots of Socratic thesis on man and society. Basis of our concern is the absence of a similar questioning in earlier philosophers. On the other hand, their intense philosophical questioning, the innovative visual combined with noticeable changes occurring during their time in political, social and ideological level, legitimize the position that it is possible in the "natural" philosophy of Presocratics also to find references in areas such as man and society.

Keywords: Socrates, Parmenides, Anaxagoras, Empedocles, Xenophanes